

Олександр ЩЕНКО

ДИФТОНГИ В ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ (ЗА ДАНИМИ ІНТОНОГРАФУВАННЯ)

Статтю присвячено проблемі дифтонгів у системі вокалізму поліських діалектів. Інструментально доведено факт вживання неоднорідних голосних на місці прафонем /e/, /ɛ/, /o/ та проаналізовано їх за інтонограмами.

Ключові слова: *дифтонг, інтенсивність, часокількість, інтонографування*

Дифтонги в північних діалектах української мови – одне з найменш досліджених і потрактованих фонетичних явищ, однак досить потужних за науковою вартістю, передусім через свою архаїку, реліктовість та «нетрадиційність» для вокалізму української мови загалом. Тому їхній лінгвоаналіз має вагомое теоретичне значення не лише для українського, але й загальнослов'янського мовознавства. Порівняно з незначною кількістю робіт із вивчення дифтонгів аудитивно описового характеру (А. Потебня, Ю. Карський, І. Галюн, Н. Никончук, В. Ганцов, О. Курило, Ю. Шевельов, Ф. Жилко, А. Залеський, В. Курашкевич та ін.) інструментально-експериментальна їхня характеристика має ще менше традицій (Т. Назарова, В. Брахнов, О. Біла, В. Мойсієнко). Наприклад, Т. Назарова¹ вивчала позицію появи дифтонгів у слові, репертуар їхніх реалізацій, особливості неоднорідності артикуляції тощо. В. Брахнов² на прикладі східнополіських діалектів робив спробу акустичної характеристики двозвуків. О. Біла³ досліджувала дифтонги на тлі ритмомелодичної динаміки мовлення. В. Мойсієнко⁴, розв'язуючи проблему походження дифтонгів, залучав осцилографічний аналіз. Однак фонетична природа двозвуків, їхня реальна (фізична) форма і

---

¹ Назарова Т.В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережнополесских говоров // Полесье (Лингвистика, археология, топонимика). – М., 1968. – С. 67-100.

² Брахнов В.М. До акустичної характеристики північноукраїнських дифтонгів // Питання експериментальної фонетики. – К., 1963. – с. 41-63.

³ Біла О. Фонетичні проблеми північноукраїнських говірок у зв'язку з суперсегментними характеристиками // Проблеми сучасної ареалогії. – К., 1994. – с. 144-151.

⁴ Мойсієнко В. Про південноукраїнський ікавізм та поліські дифтонги. – Житомир, 2007. – 94 с. – Режим доступу: www.eprints.zu.edu.ua/2895.

структура, властивості й ознаки залишаються лакунами в діалектній фонетиці української мови.

Необхідність й актуальність фонетичного опису дифтонгів найперше зумовлена тим фактом, що північноукраїнські неоднорідні голосні поступово зникають – переходять до категорії однорідних (монофтонгів).

Матеріалом дослідження слугують записи діалектного мовлення Чернігівської, Київської і Житомирської областей з Українського діалектного фонофонду⁵. Залучений аудіоматеріал – це фонотексти 60-70 рр. ХХ ст.

Нагадаємо, що в північних говірках української мови в сильній (наголошеній) позиції на місці деяких прафонем часто вживають дифтонги – звуки неоднорідної артикуляції, що в своєму складі містять два різні сегментні утворення, однак вимовлені як єдине ціле, як окремих фонотип. Так, на місці етимологічних /e/, /ě/ поліщукі вимовляють дифтонг переднього ряду [ie] (*пiєч, дiєд, лiєс, сiєно, папiєр* і т.д.), на позиції давньої /o/ – дифтонг заднього ряду [yo] (*куонь, вуол, куот, пуозно* тощо). Щоправда, ця номінація дифтонгів певною мірою узагальнена, бо відповідає фонологічним одиницям – дифтонгемам⁶. У реальному мовленні їхня реалізація надто варіабельна, зберігається лише характеристика творення: одні дифтонги – передньорядні, інші – задньорядні. За численними даними літератури та нашого попереднього аудитивно-інструментального аналізу, позиції архаїчних фонем /e/, /ě/ найчастіше займають такі алофонемі⁷ – [ie], [i^e], [i^e], [ie], [i^e], [i^e]; давньої фонемі /o/ – алофонемі [yo], [y^o], [y^o], [oy], [o^y], [o^y]. Водночас, за дослідженнями Ф. Жилка⁸, Т. Назарової⁹,

---

⁵ Гриценко П. Український діалектний фонофонд. – К., 2004. – 169 с.

⁶ Фонологічний статус північноукраїнських дифтонгів досі нез'ясований. Існують різні погляди на фонематичність поліських дифтонгів, хоча більшість дослідників схильні вважати їх за окремі фонемі (дифтонгеми), а не біфонемні утворення – реалізацію двох фонем. Утім окремих фонологічних студій (передусім із залученням дистрибутивного аналізу) з цього питання немає.

⁷ Під терміном *алофонема* розуміємо варіацію фонемі як територіальної, індивідуальної чи просодичної видозміни, оскільки варіантної (алофонної) залежності дифтонгів, зумовленої конкретним звуковим оточенням, не вивчено.

⁸ Жилко Ф.Т. Фонологічні особливості української мови в порівнянні з іншими слов'янськими. – К., 1963. – с. 12-13.

⁹ Назарова Т. Розвиток рефлексів *h, *o, *e в українських говорах // Мовознавство. – 1972. – №1. – с. 16.

В. Курашкевича¹⁰, В. Мойсієнка¹¹ та ін., на місці давньої /o/ вживають дифтонги змішаного типу за ознакою місця творення – [ui], [yi], [ye], а на місці давніх /e/, /ě/ – «зворотні» дифтонги [ei], [ei].

Мета пропонованого дослідження – об'єктивно підтвердити існування акустично складних (двокомпонентних) реалізацій на місці трьох прафонем у наголошеній позиції – /e/, /ě/, /o/, а також схарактеризувати їх за фонетичною ознакою інтенсивності. Одразу зазначимо, що неоднорідні звуки побутують у північноукраїнських говірках. Дифтонги як складні голосні сприйняті на слух і зафіксовані інструментально (про це далі). Наша експериментальна база дифтонгів налічує понад 100 зразків – із загальної тривалості досліджуваного мовлення близько 15 год.

Інтенсивність звука – це його енергетичне наповнення, тобто акустичний матеріал, з якого він складається в просторі. Інтенсивність як індикатор акустичної енергії визначається амплітудою звукової хвилі: якщо більша амплітуда, то більша інтенсивність звука (і навпаки). В основі програмного алгоритму комп'ютерної інтонографії закладена апроксимація амплітудної характеристики звукової хвилі. Інтонографування дозволяє зафіксувати як кількість енергії у звукові, так і її динаміку в часі, розподіл у межах звукового сегмента у вигляді так званого інтонографічного контуру (кривої інтенсивності), що показує акустичну форму звука. Вияв і аналіз інтонограм експериментальних зразків дасть відповідь на питання однорідності / неоднорідності звука.

Аналіз інтенсивності здійснено в комп'ютерній програмі Speech Analyzer 3.0¹² у режимі Relative Intensity. Оскільки всі зразки дифтонгів різні за тривалістю (залежно від темпу мовлення, позиції в межах синтагми, фрази, інтонаційної конструкції, власне мовця тощо), то в кожному двозвукові вісь часу конвертували у відсотки і значення інтенсивності фіксували періодом через кожні 10 %. Це дозволило інтегрувати всі зразки за параметром інтенсивності та показати узагальнену схему амплітудної динаміки звукової хвилі в часі. Водночас попередня робота з дифтонгами (під час відбору їх із мовленнєвого потоку) засвідчила, що складні

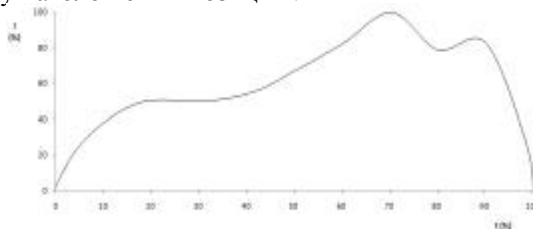
¹⁰ Kuraszkiewicz W. Z badań nad gwarami północnomołuskimi // Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wscodniostowiańskiej. – Warszawa, 1985. – S. 51.

¹¹ Мойсієнко В. Цит. Праця. – С. 38.

¹² Комп'ютерна програма з опрацювання акустичних характеристик мовлення, розроблена в міжнародному лінгвістичному центрі SIL International (www.sil.org/computing/sa/index.htm).

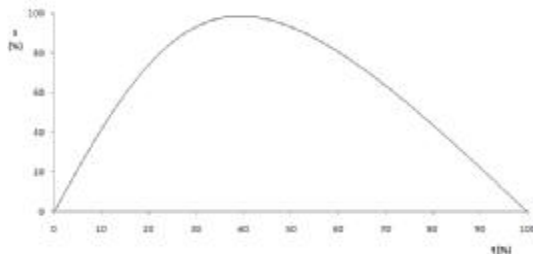
голосні звуки реалізуються за різними силовими моделями. Тому, щоб витримати валідність експерименту, тобто уникнути методичної похибки і мати необхідну достовірність результатів, експериментальну базу кожного типу дифтонга ділили на групи за подібністю алгоритму динаміки їхнього силового контура.

За результатами інтонографування та математичного опрацювання експериментальних даних дифтонг переднього ряду [ie] реалізується за двома основними моделями інтенсивності (рис. 1, 3). Кожна із зафіксованих моделей властива позиціям давніх фонем /e/, /ě/, тож за ознакою інтенсивності немає підстав говорити про енергетичну відмінність дифтонгів на місці зазначених прафонем. Не протиставляються між собою дифтонги різного походження ([ie] < /e/, /ě/) і за часовою ознакою – в обох випадках звуки тривають у межах 90-190 мс. Така часокількість дифтонгів за умов однакового темпу не відрізняється від протяжності монофтонгів у наголошених позиціях.

Рис. 1: Контур інтенсивності дифтонга [ie] (модель 1)

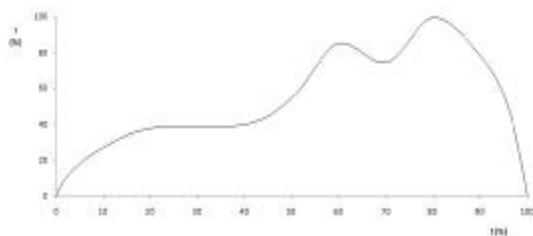
На рис. 1 зображено модель амплітудної реалізації дифтонга переднього ряду, який згідно з нашою вибіркою (експериментальною базою) вжитий у 75 % відповідних реалізацій, і який фіксуємо в усіх досліджуваних говірках, де вимовляють [ie]. Як бачимо, зображення інтонограми репрезентує неоднорідний контур, зокрема чітко реєструємо два піки інтенсивності – один на позначці 70 % від часу звучання, інший на відмітці 90 %. Цікаво, що обидві вершини сконцентровані в прикінцевій фазі звука, що свідчить про велику часову перевагу першої частини дифтонга, адже приблизна межа між ними – у точці переходу між спадом і наростанням енергії – на часовій позначці 80 %. Натомість за рівнем інтенсивності різниця між вершинами невелика – близько 15 ± 5 %, що вказує на солідну енергетичну потужність другого компонента дифтонга.

Рис. 2: Контур інтенсивності монофтонга (незалежно від акустичної чи артикуляційної характеристики)

Для порівняння силова реалізація монофтонга української літературної мови¹³ виражається однією енергетичною вершиною, яка, на противагу дифтонгам, зосереджена в першій частині звука – на відмітці 40 % від загального часу звучання (рис. 2).

Інший спосіб розподілу інтенсивності дифтонга [іє], модель якого зображено на рис. 3, характеризується тим, що друга силова вершина потужніша за першу – різниця становить 10 ± 5 %. Це означає, що за рівнем енергії перший елемент дифтонга поступається другому, однак сумарна її кількість все ж буде більшою в першій частині, адже вона майже в два з половиною рази триваліша за іншу – умовна міжсегментна межа локалізована на позначці 70 % від загального часу звучання дифтонга. Прикметно, що два енергетичні піки за часом реалізації близькі до тих значень, які властиві моделі 1 – першу вершину фіксуємо на часовій позначці 60%, другу – на відмітці 80 %. Варто зазначити, що такий тип дифтонга вжитий у 25 % реалізацій досліджуваних зразків.

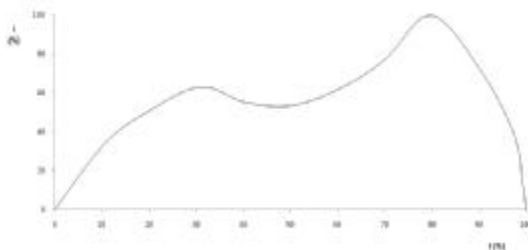

Рис. 3: Контур інтенсивності дифтонга [іє] (модель 2)

¹³ Іщенко О.С. Залежність акустичних характеристик голосних звуків української мови від темпу мовлення // Вісник Черкаського університету. – Черкаси. – 2009. – Вип. 140. – С. 22. – Режим доступу: www.exphonetic.narod.ru/05/03.pdf.

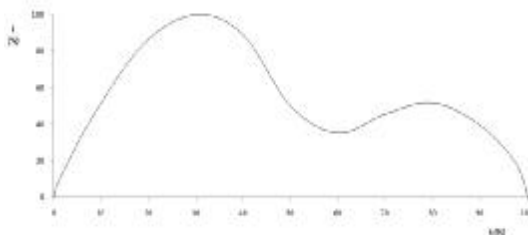
Інтонаграфічне вивчення двозвука заднього ряду на місці давньої фонемі /o/ дало можливість виявити три типи моделей його силової реалізації, причому значно відмінних від схем попереднього дифтонга.

На рис. 4 бачимо модель амплітудної реалізації дифтонга [yo], який становить 60 % від загальної кількості експериментальних зразків цієї фонемі (дифтонгеми). Неоднорідність інтонаграфічного контура передусім виражена наявністю двох вершин найбільшої концентрації акустичної енергії. Першу – зафіксовано на часовій відмітці 30 %, другу – на позначці 80 %. Причому перевага за інтенсивністю другої вершини – очевидна: різниця між енергетичними піками становить 35 ± 5 %.

Рис. 4: Контур інтенсивності дифтонга [yo] (модель 1)

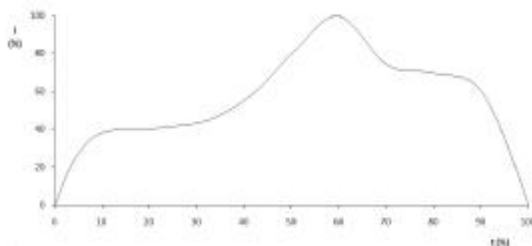
Умовну точку переходу між двома частинами складного голосного виявлено посередині тривалості дифтонга – на часовій позначці 50 %. Отже, у такого дифтонга друга його частина фізично потужніша за першу (за рівнем і кількістю енергії).

Рис. 5: Контур інтенсивності дифтонга [yo] (модель 2)

Фактично протилежний алгоритм організації дифтонга [yo] за параметром інтенсивності спостережено у 30 % реалізацій експериментальної бази – модель 2 (рис. 5). Дві вершини дифтонга фіксуємо на попередніх відмітках – 30 % і 80 %, однак рівень інтенсивності першої тепер вищий на 50 ± 5 %. До того ж, порушено часову урівноваженість дифтонгічних частин – умовна межа між ними зосереджена на відмітці 60 % від загальної тривалості

складного вокала.

Рис. 6: Контур інтенсивності дифтонга [yo] (модель 3)

Нарешті, третя модель силового розподілу задньорядного дифтонга (рис. б), яку реєструємо в 10 % відповідних алофонем, цікава тим, що репрезентує лише одну вершину. Однак загальний малюнок контура дифтонга свідчить про складну його артикуляційно-акустичну організацію. Слуховий аналіз дозволив виявити межу між двома дифтонгічними частинами в точці максимальної концентрації звукової енергії, що відзначена на відмітці 60 % від загальної протяжності звука; про це сигналізує й поведінка осцилографічного та сонографічного представлення звукової хвилі, що були додатково залучені задля об'єктивної сегментації двозвука. Отже, перша частина голосного має часову перевагу, однак за силою амплітуди коливань вона поступається другій.

Як бачимо, концентрація максимуму енергії в північноукраїнських дифтонгах не має постійної локалізації – її виявляємо в першій частині дифтонга ([ie] – модель 1, [yo] – модель 2), другій частині ([ie] – модель 2, [yo] – модель 1), всередині між двома частинами ([yo] – модель 3). Натомість, за спостереженнями В.Ганцова¹⁴, «експіраторна енергія наголосу» падає на весь звук, послаблюючись хіба що в його кінці. Ця теза мала б означати те, що контур динаміки інтенсивності дифтонга спочатку різко піднімається вгору, упродовж усієї тривалості звуку приблизно одного – високого – рівня (без виражених вершин) і в кінці менш різко опускається вниз. Загалом така силова модель звуку не властива людському мовленню.

У свою чергу, О. Курило¹⁵ вказує, що перший елемент

¹⁴ Ганцов В. Характеристика поліських дифтонгів та шляхи їх фонетичного розвитку // Записки історико-філологічного відділу УАН. – Кн. 2-3. – К., 1923. – с. 124.

¹⁵ Курило О. До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків // Україна. – Кн. 5. – К., 1926. – С. 16.

дифтонгів – тривалий і потужний, тоді як другий – короткий і слабкий, нечіткий.

Розвідки М. Брахнова¹⁶ на матеріалі східнополіських говірок призвели до висновку, що пік інтенсивності припадає на кінець першого елемента дифтонга або на частину, яку можна вважати перехідною. Як бачимо, результати дослідника близькі до наших.

Переважає більшість дифтонгів не врівноважена за часовим параметром: перша частина довша за другу (на 60-70 %). Лише дифтонг [yo] першої моделі характеризується однаковим часом реалізації його частин. Про суттєву перевагу тривалості першого елемента у двозвуках зазначав М. Брахнов¹⁷, який звернув увагу й на те, що тривалість цих голосних не відрізняється і від тривалості монофтонгів (цю тезу підтверджено нашими експериментами). Однак В. Ганцов акцентує увагу на тому, що в повільному темпі та чітко артикульованому мовленні протяжність обох частин дифтонга однакова¹⁸.

Отже, вивчення дифтонгів О. Курило, В. Ганцовим, В. Брахновим засвідчують, що акустична основа складних голосних – це перший компонент: він триваліший і потужніший за другий. Натомість наші дослідження фіксують і дифтонги, в яких фонетичною основою є друга частина. Про існування такого типу двозвуків зазначали Т. Назарова¹⁹, А. Томпсон²⁰, В. Мойсієнко²¹. Скажімо, В. Мойсієнко виявив, що дифтонги, в яких перша частина коротша та менш інтенсивна за другу, притаманні для рефлексії²² прафонем /o/, і це збігається з нашими результатами. С. Бевзенко²² також вказував на наявність дифтонгів із сильнішим другим компонентом.

Акустичний аналіз голосних двозвуків, зокрема інтенсивності й тривалості, відкриває можливості лінгвістичного їх тлумачення. Варто зазначити, що в теоретичній фонетиці дифтонги поділяють на спадні та висхідні. Спадними називають такі неоднорідні звуки, в яких фонетично виразна частина (ядро), тобто акустично тривала й інтенсивна фаза, представлена першим елементом, а фонетично невиразна частина (глайд) – другим елементом. Натомість висхідні

---

¹⁶ Брахнов В.М. Цит. Праця. – С. 51.

¹⁷ Брахнов В.М. Цит. Праця. – С. 48-50.

¹⁸ Ганцов В. Цит. Праця. – С. 124-125.

¹⁹ Назарова Т.В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережнополесских говоров // Полесье (Лингвистика, археология, топонимика). – М., 1968. – С. 72.

²⁰ Thomson A. Allgemeinphonetisches über die Diphthonge // Записки Історико-філологічного відділу УАН. – Кн. 23. – К., 1929. – С. 28.

²¹ Мойсієнко В. Цит. Праця. – С. 38.

²² Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Фонетика. – Одеса, 1974. – С. 11-12.

дифтонги – це такі складні голосні, в яких ядром є його другий компонент, а глайдом – перший. Ця диференціація дифтонгів за фонетичною «ємністю» їхніх частин може мати суттєве значення в розв'язанні проблеми походження двозвуків. Логічно вважати, що історичною основою поліфтонгів є той монофтонг, відповідник якого виражений у звуковій неоднорідній артикуляції як ядро. Однак таке положення варте уваги лише у випадку монофонемного походження двозвуків. Водночас не можна відкидати й біфонемну появу дифтонгів, навіть попри те, що з часом такий складний звук здатний набувати ознаки монофонематичності, тобто ставати однією фонемою – дифтонгемою. Недарма в діалектній та історичній фонетиці побутує термін «етимологічна фонема» на позначення тієї, яка виникла на місці іншої. Тож фонологізація звуків – поняття відносне, бо визначається актуальністю мовленнєвої практики (поточні фонетичні явища, процеси, закони, правила тощо) для того чи іншого періоду (синхронного зрізу), яка, у свою чергу, зумовлює розвиток фонемі – її зародження, видозміну та ареальну континуацію і, зрештою, її нинішнє територіальне побутування. Саме тому в фонологічному аспекті вважаємо за доцільне говорити про сучасні поліські дифтонгеми (етимологічні), а не про збереження прафонем (монофонем), що начебто сьогодні здатні реалізуватися у вигляді дифтонгів / дифтонгоїдів / монофтонгів.

Повертаючись до історії північноукраїнських дифтонгів, зазначимо, що в науковців немає сумніву щодо їхнього виникнення на місці монофонемних утворень. Однак відсутня одностайність у поглядах на розвиток двозвуків, причини їх появи. Так, однозначно не доведено, чи дифтонги є перехідною ланкою між прафонемами /e/, /ɛ/, /o/ та сучасною /i/, чи це окрема гілка в розвитку рефлексів етимологічних голосних, яка найбільшою мірою розвинулася в північних діалектах української мови. У будь-якому разі, згідно з концепцією В.Плоткіна про фонологічну еволюцію, вибір поведінки системи відбувається стихійно з великої кількості можливих варіантів усього мовного колективу, однак у діалектах можуть зберігатися сліди рішень, загалом не характерних для колективу²³. Тому таке явище, як дифтонгія, що загалом не властиве українській мові, однак яке все ж має локальний вияв, не варто розглядати як щось виняткове.

За результатами експериментів, дифтонги північноукраїнських говірок – це передусім спадні двозвуки, адже в більшості їх зразків зафіксовано фонетичну перевагу першого елемента над другим. Це

---

²³ Плоткин В.Я. Эволюция фонологических систем. – М., 1982. – С. 9.

означає, що дифтонг [ie] дійсно може спроститися до [i]. Власне, сучасні процеси монофтонгізації дифтонгів підтверджують цю можливість.

Ситуація зі звукотипом [yo] – заплутаніша, адже в його складі немає прямої вказівки на високий голосний. Щоправда, ікавізм задньорядної етимології ще з часів О. Потебні, П. Житецького та Ф. Міклошича пояснюють за такою схемою:

$$o \rightarrow yo \rightarrow ye \rightarrow yi \rightarrow y\ddot{i} \rightarrow i.$$

Як бачимо, сучасний [i] з'явився на місці видозміненого другого дифтонгічного компонента внаслідок редукції першого. На користь цієї гіпотези схилилися й схилиються багато провідних лінгвістів – Л. Булаховський, Й. Дзендзелівський, Ф. Жилко, М. Жовтобрюх, Г. Півторак, В. Німчук та ін. Водночас її правомірно можна піддавати сумніву, якщо дифтонги розглядати винятково як спадні двозвуки. За словами О. Курило²⁴, важко повірити в те, що на місці глайда постав повноцінний голосний, адже в процесі монофтонгізації дифтонгів провідну роль відіграє фонетично сильніший елемент.

Тому деякі дослідники пропонували інший спосіб етимологічного переходу дифтонга в монофтонг. На думку В. Ганцова²⁵, голосний переднього ряду на місці задньорядного дифтонга міг з'явитися лише в тому разі, якщо двозвук змінював свою артикуляцію, набуваючи переднього характеру [yö] (через високий ступінь лабіалізації під впливом палаталізованих приголосних), згодом, делябіалізувавшись, переходив у /i/, причому за рахунок першої частини [y].

Цікаво, що схожа схема монофтонгізації дифтонга (за рахунок лабіалізації) мала місце в давньогрецькій мові²⁶: прайндоевропейський дифтонг [uo] на грецькому ґрунті монофтонгізувався в [u], який згодом набув вимови [ü].

Водночас експериментальний аналіз засвідчив наявність висхідного типу дифтонгів як рефлексів давньої фонемі /o/, що дозволяє підтвердити версію про дифтонгічний характер переходу прафонемі /o/ в сучасну фонему /i/ від другого компонента складного голосного. За словами Т. Назарової²⁷, для дифтонгів з акустично потужним другим елементом фонетично закономірною є

---

²⁴ Курило О. Цит. Праця. – С. 31.

²⁵ Ганцов В. Цит. Праця. – С. 130-140.

²⁶ Мошинский Л.О времени монофтонгизации праславянских дифтонгов // Вопросы языкознания. – М., 1972. – № 4. – С. 63.

²⁷ Назарова Т.В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережнополесских говоров // Полесье (Лингвистика, археология, топонимика). – М., 1968. – С. 81-82.

монофтонгізація через редукцію першого.

На думку Ю. Шевельова²⁸, дифтонги східнополіські й західнополіські – різні за фонетичними ознаками: перші – виразно спадні, серед других – багато висхідних, тому і поява ікавізму могла відбуватися неоднаково. Хоча за результатами експериментів, висхідний тип дифтонга з'являється на всій досліджуваній території, можливо, відсоток²⁹ їхнього скупчення різнитиметься в правобережних і лівобережних північних діалектах, однак, на наше переконання, основним є факт фіксації їх і там, і там.

Незалежно від теорії ікавізму його основною історично-процесуальною умовою виступає монофтонгізація дифтонгів. Вона є природною, бо викликана фізичними ознаками цих звуків. Адже артикуляційні жести при їх вимовлянні подібні: компоненти дифтонга [ie], так само як і [yo], збігаються за ознакою місця творення, тобто мають однаковий напрямок руху. Це забезпечує перебіг тих фонетичних процесів, які спрямовані на спрощення звукового відрізка (редукція, уподібнення тощо).

Однак фонетична картина поліських дифтонгів цікава тим, що частина, яка у двозвуковій виражена менше, є акустично потужною – з високим рівнем енергії (властивість майже всіх виявлених моделей). Тому процес монофтонгізації дифтонга відбувається через скорочення його в часі, а не ослаблення якоїсь частини. Часокількість звука перебуває в обернено-пропорційній залежності з темпом його виголошення. У мовознавстві³⁰ є теза про поступове пришвидшення загальнолюдського темпу мовлення, пов'язане зі зростанням темпів життя, науково-технічним прогресом тощо. Зміщуються межі між різновидами темпу мовлення – повільним, помірним, швидким. Тоді як мовленнєвий апарат людини, його анатомічні та фізичні властивості лишаються без змін. Сучасне життя не оминає й носіїв архаїчних діалектів. Як наслідок, активно відбуваються численні фонетичні процеси інволюційного характеру, в результаті яких дифтонги інколи просто «вимушені» трансформуватися в монофтонги – скоротити свою одну частину. Попри цей факт, акустична стійкість глайда (його достатня енергетична наповненість) забезпечує існування дифтонгів, гальмує монофтонгізацію, що, на нашу думку, не дозволить цим складним звукам зникнути з фонетичної системи українських

---

²⁸ Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. – К., 2002. – С. 78.

²⁹ Висновки такого характеру потребують більшої статистичної вибірки і претендують на місце в окремому дослідженні.

³⁰ Златоустова Л.В. Особенности современной звучащей речи // Речевые технологии. – М., 2008. – № 2. – С. 53.

діалектів.

Список досліджених населених пунктів:

- Чернігівська область: с. Карпилівка, с. Озерне, с. Олбин Козелецького р-ну, с. Іванівка, с. Машеве Семенівського р-ну, с. Макишин Городнянського р-ну, с. Волосківці Менського р-ну, с. Домашлин Корюківського р-ну;
- Київська область: с. Прибірськ Іванківського р-ну, с. Машеве Черnobильського р-ну, с. Rogoziv Бориспільського р-ну;
- Житомирська область: с. Городківка Андрушівського р-ну, с. Копище Олевського р-ну, с. Мелені і с. Берестовець Коростенського району.

Александр Ищенко

Дифтонги в северноукраинских диалектах (по данным интонографирования)

Статья посвящена проблеме дифтонгов в системе вокализма полесских диалектов. Инструментальным способом доказан факт употребления неоднородных гласных на месте прафонем /e/, /ě/, /o/. Звуки анализировались по интонограммам.

Ключевые слова: *дифтонг, интенсивность, длительность, интонографирование.*

Oleksandr Ishchenko

Diphthongs in North Ukrainian dialects (intency diagrams analysis)

The article deals with a problem of diphthongs in vowel space of Polissya dialects. The diphthong presence on old-established phonemes /e/, /ě/, /o/ is showed by intonography and the intensity tracks of diphthongs are studied.

Key words: *diphthongs, intensity, time, intonography.*